

‘Eerlijk zullen we alles delen’: wat is er eigenlijk mis met economische ongelijkheid?

Rede, uitgesproken bij de openbare aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Geschiedenis van het Economisch Denken bij de afdeling Geschiedenis van de Erasmus School of History, Culture and Communication van de Erasmus Universiteit Rotterdam op vrijdag 17 oktober 2014.

door Prof. dr. Albert Jolink

Geachte meneer de rector,
Beste collega's, studenten, familie en vrienden,

Inleiding

“Een spook waart door Europa”, dames en heren, zo werd de kritiek op het opkomende communisme omschreven door Karl Marx en Friedrich Engels in 1848 bij het verschijnen van het Communistisch Manifest. De gevolgen van de industrialisatie voor de onderliggende klasse in de negentiende eeuw in Europa kennen we nu nog dankzij de musical *Les Misérables* of de verfilming van *Oliver Twist*, en, als we heel eerlijk zijn, ook van de kledingfabriek in Savar, Bangladesh. In 1867 verscheen het gedachtengoed van Marx in een driedelig boekwerk dat zich door twee woorden liet samenvatten: *Das Kapital*. De wetenschappelijke, politieke en sociale gevolgen van dit gedachtengoed zijn nauwelijks samen te vatten en de onderliggende gedachte van economische ongelijkheid en rechtvaardigheid zal ons ook nooit meer loslaten.

Eerder dit jaar, in 2014, en bijna 150 jaar na *Het Kapitaal* van Marx, wordt de lijn doorgetrokken door de Franse econoom Thomas Piketty met een boek getiteld ‘*Kapitaal in de 21ste eeuw*’. Net als 150 jaar geleden, een kritiek op ons economisch systeem, op onze welvaart, op verdelingsvraagstukken, op economische ongelijkheid.

De essentie van *Capital in the Twenty-First Century* is niet nieuw, zoals ik later zal laten zien, maar wel doordringend. De essentie is deze: een markteconomie gebaseerd op privaat eigendom, kapitalisme zoals wij dat kennen, zal in zijn ongecontroleerde vorm, samenlevingen uiteendrijven en de waarden van sociale rechtvaardigheid reduceren tot inhoudsloze woorden. Aldus Piketty. En de reden is deze: zolang het rendement of persoonlijk kapitaal sneller toeneemt dan de groei van productie en lonen dan zal de economische ongelijkheid tussen de kapitaal-bezitters en kapitaal-lozen alleen maar toenemen. En terwijl u deze zin op u laat inwerken komt er 150 jaar arbeidersbeweging langsmarcheren en denkt u: waar heb ik dit eerder gehoord?

Daarnaast zou u kunnen denken: waar kom ik nog kapitalisme in zijn meeste pure, ongecontroleerde vorm tegen? En: heeft de Twintigste Eeuw niet laten zien dat economische gelijkheid politiek kan worden nagestreefd en mogelijk zelfs worden benaderd? Het antwoord

van Piketty is mogelijk nog rauwer dan zijn eigenlijke boodschap: de Twintigste eeuw heeft laten zien dat oorlogen het rendement van kapitaal kan vernietigen waardoor de groei van productie en lonen minder achterblijft bij de toename van kapitaal, maar dit is eerder uitzondering dan regel. Piketty verwacht dat het rendement op kapitaal in de 21ste eeuw gemiddeld 4 tot 5 procent zal zijn terwijl de economische groei op lange termijn niet boven de 1,5% gemiddeld zal komen. En daarmee zal de economische ongelijkheid alleen maar toenemen. Is dat ook zo? Over 86 jaar zullen we het weten.

Economische ongelijkheid in feiten en meningen

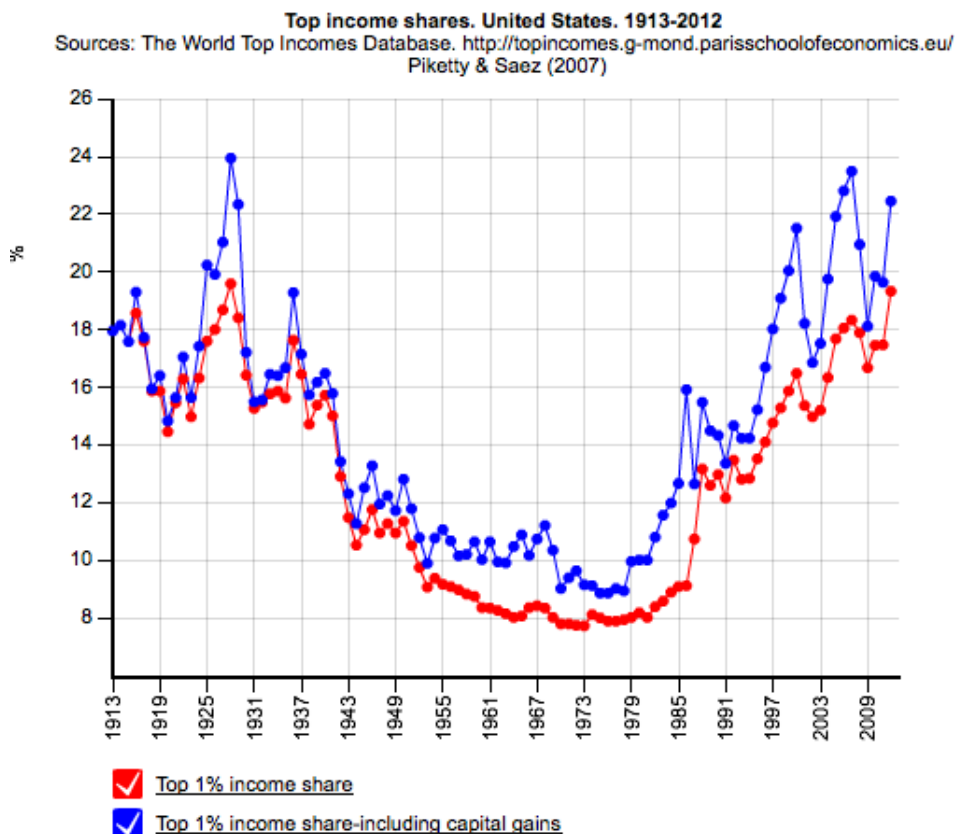
Het onderwerp economische ongelijkheid roept veel reacties en emoties op, ongeacht de politieke standpunten hierover. Dat was 150 jaar geleden al en dat is nog steeds het geval. In de afgelopen maanden tuimelden in Nederland de commentatoren over elkaar heen in het Piketty debat: Piketty zou te vooringenomen zijn, er zouden te veel foutjes in het boek voorkomen, de conclusies van Piketty zouden niet van toepassing zijn op Nederland... en zelfs het einde van de democratie; maar ook: baanbrekend werk, onweerlegbare analyses gebaseerd op historische statistieken, en conclusies die er niet om liegen en ook politieke maatregelen vereisen.

De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat Piketty niet de degene is die het ongelijkheidsdebat heeft geagendeerd. Uiteraard zijn er velen die het onderwerp gelijkheid/ongelijkheid onder de aandacht hebben willen brengen, al dan niet in een international context: de Millennium Declaratie van de Verenigde Naties in 2000 heeft gelijkheid heel prominent als doel gepresenteerd. In 2012 wordt 'ongelijkheid' zelfs de kern van de post-2015 agenda van de VN. In 2010 formuleert de EU haar nieuwe beleidsprogramma "Europe 2020": A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, waarbij de laatste term ("inclusive growth") duidelijk maakt dat Europa werk wil maken van gelijkheid (samen met alle andere moeilijk te realiseren doelen, maar daarover later meer). In datzelfde jaar stelt de Europese Commissie zich zelf de vraag: Waarom nemen socio-economische ongelijkheden toe terwijl de voorgaande dertig jaar toch een periode is geweest van gestage groei? Ik denk niet dat je hiervoor economie hoeft te hebben gestudeerd om je te realiseren dat groei niet hetzelfde is als verdeling. Is de vraag van de Europese Commissie daarmee onzinnig? Ook hier kom ik graag later op terug.

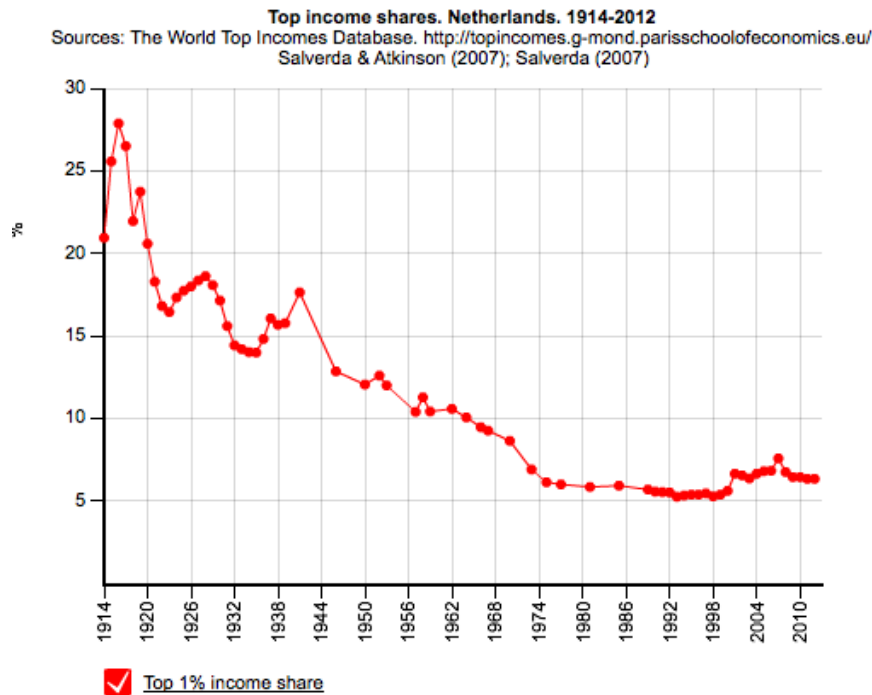
Ook de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid liet eerder dit jaar een studie verschijnen over de vraag Hoe ongelijk is Nederland? Naast de vele studies van het Centraal Plan Bureau over economische ongelijkheid in de afgelopen jaren, de studies van de OESO, van de Wereldbank, het Oxford Handbook of Economic Inequality en de eindeloze rij van rapporten, artikelen en boeken die ik niet eens heb genoemd, mag je gerust stellen dat de Franse econoom Piketty het ongelijkheidsdebat niet heeft geagendeerd. Maar het is wel de *talk of the town*, laat daar geen misverstand over bestaan.

Economische ongelijkheid, de zoveelste hype die wel weer overwaait of is er toch iets ernstiger gaande in de wereld? De WRR stelt zich deze vraag ook: waarom zoveel internationale aandacht voor dit onderwerp? Het antwoord is terecht: feitelijk neemt de ongelijk in de samenleving, in de wereld toe, maar, en mogelijk ernstiger, de gevolgen hiervan zijn mogelijk desastreuzer dan we dachten.

En wat zijn dan die feiten en die gevolgen? Het gaat te ver om u een volledig overzicht te geven, maar laten we eens inzoomen op een deel van de samenleving die bekend is geworden door de Occupy beweging (alweer enige jaren geleden) en die wordt aangeduid met de rijkste 1%. Om overduidelijke redenen maakten sommigen zich zorgen om de concentratie van inkomens en vermogens aandelen bij de happy few. In de Verenigde Staten loopt men hierbij voorop. Zie hier:

De cijfers maken duidelijk dat het inkomenstaandeel van de allerrijksten in de VS sinds de Grote Crisis in 1929 is gedaald en dat vanaf de verkiezingsoverwinning van Ronald Reagan in 1981 de allerrijksten een steeds groter inkomenstaandeel hebben gekregen. In 2010 had de rijkste 1% in de VS 20% van het inkomen! Voor Nederland ligt dit allemaal wat gematigder:

In Nederland heeft de rijkste 1% in de afgelopen 100 jaar een steeds kleiner inkomensaandeel gekregen, met uitzondering van de oorlogsjaren. Alleen rond de meest recente eeuwwisseling weten de allerrijksten in Nederland een iets groter aandeel te verwerven: rond de 6,5% van de inkomens. Loek Groot et al (2014) laten in een recent nummer van ESB met andere indicatoren zien dat vanaf het midden van de jaren tachtig de nivellering stagneert en de bruto inkomensverschillen weer toenemen. Maar schokkend is het allemaal niet.

Als je Europees de allerrijksten vergelijkt in 2009 dan zie je het verwachte patroon: In Nederland en de Scandinavische landen hebben de allerrijksten 6 à 7 procent van alle inkomens; Frankrijk, Spanje, Italië, en Portugal zo'n 8 à 9 procent; Ierland, Zwitserland en Duitsland zitten zo rond de 10 procent; en in het Verenigd Koninkrijk pakt de rijkste 1% zo'n 15 procent van alle inkomens. Nog niets vergeleken bij de 20% in de VS, maar toch aanzienlijk.

Dus toch vooral een Angel-Saksisch probleem en debat, ons opgedrongen door de VS, zoals een Nederlands economisch commentator ons onlangs wilde voorhouden? Of is er helemaal geen probleem? Wat is er eigenlijk mis met inkomens ongelijkheid?

Het boek van Piketty voor de VS en diverse Europese landen, en de studie van Bas van Bavel voor Nederland in het rapport van de WRR laten zien dat het probleem mogelijk bij inkomens ongelijkheid zit, maar nog vele malen meer bij de vermogensongelijkheid zit. We hebben het dan over het bezit van spaargelden, aandelen, deelnemingen in bedrijven en huizen en andere onroerende goederen. Netto uiteraard. Volgens van Bavel wordt het gelijkheids-feestje in Nederland ernstig verstoord door de vermogensongelijkheid: in Nederland is de Gini-coëfficiënt voor de verdeling van het private vermogen groter dan 0,8 (Claessen 2010, cbs 2014). Op de Gini-schaal van 0 (volledige gelijkheid) tot 1 (volledige ongelijkheid) mogen we met een coëfficiënt van 0,8 gerust spreken van een zeer ongelijke verdeling van de vermogens in Nederland. Volgens Piketty is dit niet alleen onze toekomst maar tevens een terugkeer van ons verleden. Volgens deze laatste gaan we niet 'back to the future' maar 'forward to the

past'. De vermogenden van de 19de eeuw keren terug in de 21ste eeuw en de inhaalrace van de loontrekkers in de 20ste eeuw was slechts een intermezzo in de geschiedenis.

De oplettende aanwezigen zullen al hebben gezien dat de topinkomens in de VS, inclusief de kapitaal winsten nog een veel groter aandeel hebben in de totale inkomsten in de VS dan alleen de inkomenstrekkingen.

Maar het zal u ook duidelijk zijn dat de voorspelling "Forward to the Past" voor de historicus in het algemeen, en voor de geschiedenis van het economisch denken in het bijzonder, een bijzonder prettig vooruitzicht is. Na het alles vernietigende 'resultaten uit het verleden zijn geen garantie voor de toekomst', zoals door sommige risicomijdende a-historici ooit bedacht, komt het vakgebied geschiedenis in het brandpunt van de aandacht te staan.

En ja, ook de iconen uit de geschiedenis van het economisch denken hielden zich met vermogensongelijkheid bezig, hoewel de opvattingen over de gevolgen sterk konden verschillen. Ook in dat opzicht is er niets nieuws onder de zon.

Vermogensongelijkheid in de geschiedenis van het economisch denken

Hoewel wij velen zouden kunnen aanduiden in de geschiedenis van het economisch denken is het niet ongebruikelijk om het startpunt van het markt-denken en daarmee de bron van het kapitalisme *as we know it*, te leggen bij Adam Smith. De 18de eeuwse wetenschapper Adam Smith kennen we vooral als de voorvader van de arbeidsverdeling, van de ietwat mystieke onzichtbare hand, en jawel, van de *Wealth of Nations* uit 1776, het jaar van de onafhankelijkheid voor de VS maar mogelijk ook voor allen die gebukt gingen onder het juk van regels, voorschriften en Etatistisch economisch handelen. Uiteraard kende het 18de eeuwse Engeland ook rijken en nog veel meer armen, landbezitters en landarbeiders. Voor Adam Smith was deze vermogensongelijkheid nauwelijks een probleem, en zou, met behulp van zijn onzichtbare hand, zelf vooruitgang niet tegen kunnen houden. In zijn *Theory of Moral Sentiments* geeft hij de volgende redenering:

"The produce of the soil maintains at all times nearly that number of inhabitants which it is capable of maintaining. The rich only select from the heap what is most precious and agreeable. They consume little more than the poor, and in spite of their natural selfishness and rapacity, though they mean only their own conveniency, though the sole end which they propose from the labours of all the thousands whom they employ, be the gratification of their own vain and insatiable desires, they divide with the poor the produce of all their improvements. They are led by an invisible hand to make nearly the same distribution of the necessaries of life, which would have been made, had the earth been divided into equal portions among all its inhabitants, and thus without intending it, without knowing it, advance the interest of the society, and afford means to the multiplication of the species." Adam Smith, *Theory of Moral Sentiments* (part 4, ch1, 10)

Akkoord, de rijken komen er nog steeds beter van af dan de armen, maar een gelijke verdeling van land (lees: vermogen) had hier niets aan veranderd, aldus Adam Smith. Voor die 21ste eeuwse economen en politici met een groot vertrouwen in het natuurlijk verloop der dingen, komt Adam Smith altijd van pas, maar voor de geschiedenis van het economisch denken over de verdeling van de welvaart in de economie komen we hier niet veel verder mee. Terecht

stelt David Ricardo in zijn *On the Principles of Political Economy and Taxation* ruim veertig jaar later, in 1817, dat de uiteindelijk vraag in de economie gaat over de verdeling van de inkomsten over de verschillende eigenaren van productieve diensten, gemakshalve even samengevat als land, kapitaal en arbeid:

“To determine the laws which regulate this distribution, is the principal problem in Political Economy: much as the science has been improved by the writings of Turgot, Stuart, Smith, Say, Sismondi, and others, they afford very little satisfactory information respecting the natural course of rent, profit, and wages.” (David Ricardo, p3)

Wat het natuurlijk verloop van pacht, winst en lonen is, is door veel economen op verschillende manieren uitgelegd. Zo zou de pacht bij economische vooruitgang alleen maar stijgen door een toenemende aanspraak op meer en meer land; winsten op kapitaal zouden dalen door een accumulatie van kapitaal en daardoor een grotere beschikbaarheid; en lonen zouden grotendeels meefluctueren met de fluctuaties van de bevolking. Maar zoals gezegd, de theoretische inzichten van anderen en de realiteit in de 18de en 19de eeuw waren zelden in lijn met de patronen die klassieke en neoklasieke economen meenden waar te nemen. Maar op 1 punt waren deze economen het wel eens: in de dynamiek van het kapitalisme zijn wetmatigheden te onderkennen, van de wet van Say tot de eerste en tweede wet van Gossen. Mogelijk het summum van wetmatigheden in de dynamiek werd verwoord door Karl Marx, waarin in de dynamiek van het kapitalisme de destructieve ervan al zit ingebakken en dus zal leiden tot een nieuwe economische omgeving. Sommigen hebben deze wetmatigheden tot politieke norm verheven en daarmee bijgedragen tot een self-fulfilling prophecy; anderen in de 20ste eeuw, reeds ingehaald door een weerbarstige realiteit van economische crises en wereldoorlogen, hebben wetmatigheden gezocht in de economische onwetmatigheden of ze maar even gelaten voor wat ze zijn.

Tot nu toe. Met het boek *Capital in the 21st Century*, keert Piketty terug naar het negentiende eeuwse gebruik om op zoek te gaan naar de fundamentele wetten van het kapitalisme. Bij Piketty zijn dat er twee. De eerste fundamentele wet van het kapitalisme geeft volgens Piketty aan dat het aandeel van kapitaalinkomens in het totale nationale inkomen gelijk is aan de verhouding van kapitaal ten opzichte van inkomen maal het rendement op kapitaal. Dus

Kapitaalinkomen/ national inkomen = kapitaal/national inkomen * rendement op kapitaal.

Het gaat mij er niet om dat deze identiteit als tautologie wordt ontmaskerd, maar om de constatering dat we te maken zouden hebben met een fundamentele wet van het kapitalisme. Tja.

De tweede fundamentele wet van het kapitalisme anno 2014 is de constatering dat de kapitaal-inkomens verhouding gelijk is aan de verhouding van de spaarvoet en de groeivoet. En ja, inderdaad: een land dat veel spaart en weinig uitgeeft accumuleert (relatief) meer kapitaal. Tja... Maar ook hier gaat het me om de wetmatigheid.

Wat we hier in actie zien is de verlangende ziel van de econoom hunkerend naar de opengeslagen bladzijden van het Boek der Natuur, opengeslagen voor alle vereerders van universele wetten. Niks mis mee, zult u zeggen; en inderdaad er is niks mis met het zoeken naar orde in chaos, regelmatigheden in de dagelijkse wirwar, en misschien zelfs nog wel causale verbanden. Over dit onderwerp, economische wetten, hebben economen, historici, filosofen, eeuwen nagedacht. Hun aantal zou nog niets eens in deze zaal passen. Hun

bevindingen gaan alle kanten op, van onzichtbare patronen in samenleving en menselijk gedrag, de nut en noodzaak van statistiek, en zelfs een diepverlangen om de wetenschappelijke aard van de economie beter te onderkennen. Maar uiteindelijk gaat het om het onmenselijk verlangen om te voorzien wat de dag van morgen zal brengen, gesteund door de wetenschap dat de resultaten uit het verleden wel een garantie bieden voor de toekomst, inclusief de kleine lettertjes van het garantiecertificaat.

Daarom zijn de fundamentele wetten van het kapitalisme van Piketty zo enerverend. Als de resultaten uit het verleden een garantie zijn voor het perspectief dat de rijken alleen maar rijker worden en de armen alleen maar armer, dan voelt iedereen wel aan dat ook de consequenties onvermijdelijk zouden moeten zijn.

Tegelijkertijd leert de geschiedenis van het economisch denken van de 20ste eeuw, dat de ongewenste natuurlijke tendencies niet maatregelen nodig maken maar mogelijk maken. Met icoon John Maynard Keynes voorop, concluderen economen in de twinstigste eeuw

“that the mean position thus determined by “natural” tendencies, namely, by those tendencies which are likely to persist, failing measures expressly designed to correct them, is, therefore, established by laws of necessity. The unimpeded rule of the above conditions is a fact of observation concerning the world as it is or has been, and not a necessary principle which cannot be changed.” (JM. Keynes, The General Theory)

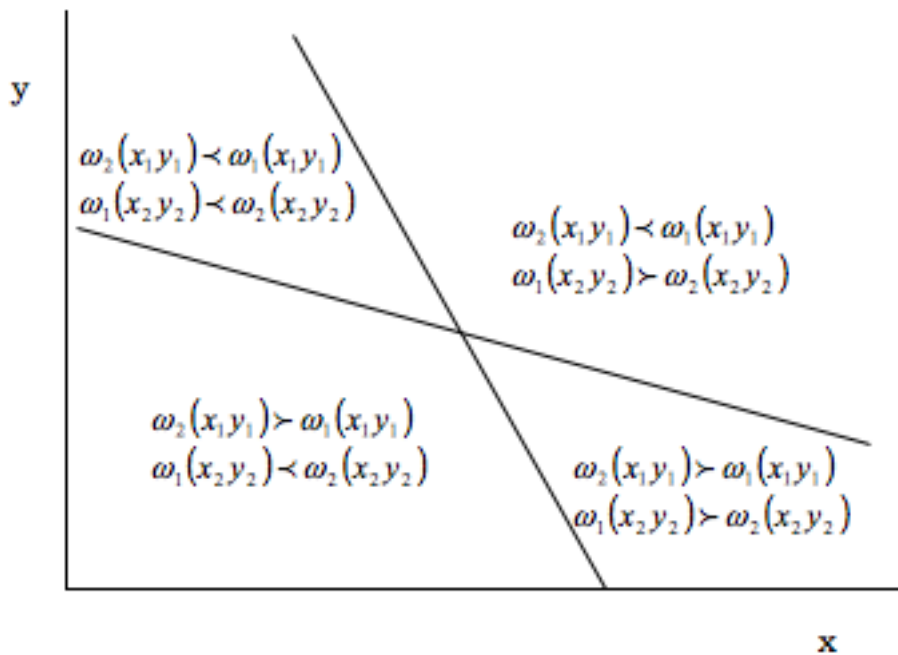
De goede verstaander zal hierin een late echo van Hume's guillotine herkennen, vervormd maar toch aanwezig.

Wat is er mis met economische ongelijkheid?

Veel van de commentatoren op Piketty van de afgelopen maanden, waar ik u eerder over sprak, zullen deze guillotine, die het onderscheidt tussen wat zo is en wat zou moeten zijn haarfijn onderscheidt, ook hebben gevoeld. Velen prijzen Piketty voor het statische werk (wat is) maar haken af bij de conclusies en aanbevelingen (wat zou moeten zijn).

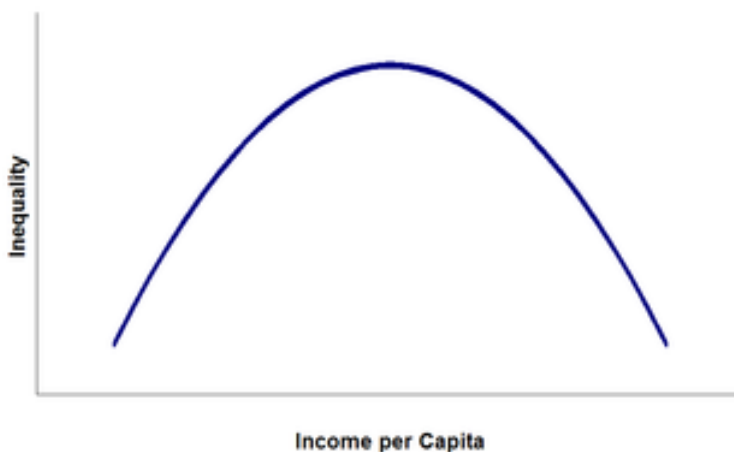
Sommigen, waaronder de WRR, gaan zelf zo ver door te stellen dat er met economische ongelijkheid *an sich* niks mis is, net zo als er niets mis is met ongelijkheid in lichaamslengte en stemgeluid. Totdat blijkt dat lange mannen met een lage stem meer verdienen dan kleine mannen met een hoog stem geluid. In dat geval blijkt de *an sich* wel heel conditioneel te zijn. Natuurlijk is er niets mis met economische ongelijkheid als iedereen gelukkig is met die situatie en dat dat de meest optimale uitkomst is. Maar dat is zelden het geval.

De student Jan Tinbergen heeft in 1925 wel eens een poging ondernomen om grafisch de, wat ik maar even voor het gemak, *an sich-situatie* noem, te schetsen. Samen met zijn mentor Ehrenfest kwam hij tot de zogenaamde *Zustand von Zufriedenheit* en het zag er zo uit:

Ditzelfde idee kreeg ruim twintig jaar later, in 1946, in een wat uitgebreider betoog getiteld “Redelijke Inkomensverdeling” een centrale plaats. De ‘redelijkheid’ van de redelijke inkomensverdeling was gelegen in de harmonie die gevonden moest worden tussen de eisen van rechtvaardigheid aan de ene kant, en economische welvaart aan de andere kant. Het idee was een schot voor de boeg die net na de Tweede Wereldoorlog niet bij een ieder dezelfde prioriteit zal hebben gehad. Nog eens dertig jaar later, in 1975, kwam Tinbergen nogmaals terug op het onderwerp inkomensongelijkheid, en stelde zichzelf de vragen: hoe kan inkomensongelijkheid in ontwikkelde landen worden verklaard, hoe kan dit worden terug gebracht en welke doelen worden daarmee bereikt?

Het boek *Income Distribution: analysis and policies* van Tinbergen kwam op een tijdstip dat de economenwereld allang was overtuigd door de Amerikaanse econoom Kuznetz en zijn Kuznetscurve. Deze laatste curve gaf aan dat inkomensongelijkheid bij toenemende economische ontwikkeling en inkomen per hoofd, een vast patroon heeft waarbij het eerst stijgt en later weer daalt:

De afgeleide gedachte was dat zolang er economische groei zou zijn dan lost het inkomensongelijkheidsprobleem zich van zelf op. Zie hier de achterliggende gedachte van de vraag van de Europese Commissie: Waarom nemen socio-economische ongelijkheden toe terwijl de voorgaande dertig jaar toch een periode is geweest van gestage groei? Velen hebben de voorspelling van Kuznets beproeft en te licht bevonden. Er is veel over te zeggen en mijn korte schets, zo vrees ik, is een karikatuur van hoe deze discussie werkelijk heeft plaatsgevonden, maar de geschiedenis van het economisch denken is nog volop in ontwikkeling om deze periode beter in kaart te brengen.

De vragen van Tinbergen (hoe kan inkomensongelijkheid in ontwikkelde landen worden verklaard, hoe kan dit worden terug gebracht en welke doelen worden daarmee bereikt?) waren een indicatie van, óf de onbekendheid van Tinbergen met het werk van Kuznets, óf, Tinbergen kon zich niet verenigen met de bevindingen van Kuznets, óf er waren inmiddels nieuwe inzichten opgedaan die deze vragen rechtvaardigden. Wat betreft het eerste punt (onbekendheid) kan ik zeggen dat dat onjuist is. In het werk van Tinbergen is Kuznets volop terug te vinden. Wat betreft het tweede er derde punt (oneens en nieuwe inzichten) schiet de geschiedenis van het economisch denken tekort en is meer onderzoek nodig. Zie hier één van de onderwerpen waarop deze leerstoel zich verdienstelijk kan maken.

In mijn inschatting zou dat een volgend verhaal op kunnen leveren.

Het werk van Jan Tinbergen kenmerkt zich door een interventionalistische inslag, het citaat van Keynes indachtig. In mijn woorden: het kan wel zo zijn, maar dat wil niet zeggen dat het niet kan veranderen. De pogingen van Tinbergen uit zijn studententijd om individuele nutsmaximalisatie te koppelen aan principes van rechtvaardigheid leveren weliswaar een principiele inkomensverdeling op, maar daarmee is ook alles gezegd. Pas nadat hij de eisen van rechtvaardigheid weet te smeden aan de economische eisen, zijn de eerste beginselen van Tinbergen's welvaartseconomie zichtbaar. In de jaren zeventig is het voor Tinbergen volstrekt duidelijk dat onderwijs en technologische vooruitgang factoren zijn die mede bepalend zijn voor economische ongelijkheid: know-how en not-know how.

Wat voor mij veel krachtiger is in de beschouwingen van Tinbergen over economische ongelijkheid zijn de dimensies waarin hij deze beschouwd. Mede op de golven van zijn eigen intellectuele ontwikkeling is ongelijkheid vooral een binnenlands probleem, tussen de veelverdieners en de laagstbetaalden: "Waarom zijn er mensen die hun leven lang niet meer dan twintig gulden in de week verdienen en anderen die er honderd thuisbrengen, nog anderen duizend en dan soms zonder te werken?" (Tinbergen, 1946)

Maar naarmate de tijd verstrijkt wordt deze binnenlandse dimensie uitgebreid met een tweede, buitenlandse dimensie: "Hoe komt het dat een Groningse boer in een villa en een Chinese boer in een krot woont?" (Tinbergen, 1946). Mateloos gefascineerd door de studie van Adelman en Taft Morris in 1973 naar de sociale ongelijkheid in ontwikkelingslanden, realiseert Tinbergen zich eens te meer dat de ongelijkheid in het binnenland zich verhoudt tot, en repercussies heeft op, de ongelijkheid in het buitenland. De derde dimensie, de ongelijkheid in de loop der tijd, is in potentie al aanwezig in zijn vroege werk maar krijgt pas vorm in het werk van Tinbergen in zijn latere jaren waarin apocalyptische consequenties worden geschets op het gebied van oorlogen en milieuvervuiling.

Deze drie-eenheid, een triple helix, een kluwe aan ongelijkheden in een drie-dimensionale ruimte krijgt betekenis als je de effecten inziet van absolute en relatieve armoede, zoals

sociale onrust, geweld en oorlogen; de geografische spreiding van ongelijkheid met verplaatsingen van bevolkingsgroepen naar rijkere delen van deze aarde. Zoals wij bijna dagelijks zien in de dobberende bootjes bij Lampedusa, of bij de grens tussen de VS en Mexico, om maar een paar voorbeelden te noemen. De ongelijkheid in de tijd die zal ontstaan bij de uitputting van grondstoffen en de gevolgen die dit heeft voor toekomstige generaties.

De 3D-visie van Tinbergen over economische ongelijkheid zou te dramatisch zijn als het bij het constateren van consequenties zou blijven. Het eerdere werk van Tinbergen indachtig gaat veel ook over beleidsaanbevelingen die mogelijk kunnen bijdragen tot het veranderen van deze schijnbare natuurlijke tendensen.

De geschiedenis van het economisch denken zal een beeld moeten gaan schetsen over ongelijkheid in de loop der eeuwen, maar vooral ook over de denkbeelden die in de tweede helft van de 20ste eeuw zijn ontstaan. Ik zal mij voorlopig beperken tot Tinbergen, maar er is een *mer à boire* voor wie mee wil doen. Daarbij zal uit de winsten en de teleurstellingen van de welvaartseconomie een beeld moeten komen waaruit een toekomstige visie beter gesteund zal kunnen worden.

Eerlijk zullen we alles delen?

Het onderwerp economische ongelijkheid kan niet aan uw aandacht zijn ontsnapt. Velen hebben aangegeven dat economische ongelijkheid an sich niet bestaat en dat de gevolgen niet onaanzienlijk zijn. Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz schreef ter ondersteuning van zijn boek *The Price of Inequality: "Inequality leads to lower growth and less efficiency. Lack of opportunity means that its most valuable asset — its people — is not being fully used. Many at the bottom, or even in the middle, are not living up to their potential, because the rich, needing few public services and worried that a strong government might redistribute income, use their political influence to cut taxes and curtail government spending. This leads to underinvestment in infrastructure, education and technology, impeding the engines of growth. . . ."*

Een aantal jaren geleden hield mijn collega Bas Jacobs zijn oratie aan deze universiteit met de titel De prijs van gelijkheid, een knipoog ongetwijfeld naar Stiglitz met zijn *Price of Inequality*. Afgezien van de wijze opmerkingen die hij maakte ten aanzien van het Nederlandse beleid becijferde Jacobs dat de prijs van gelijkheid 50 cent is. Niet veel zult u zeggen, maar voor elke euro die herverdeelt zou worden zou dat 50 cent kosten. Dat is een ander verhaal. Ik ging er destijds vanuit dat dit netto was, dus dat de opbrengsten hierin al verdisconteerd zouden zijn. Ik ben daar nu minder zeker van als de 3 dimensies van Tinbergen erbij worden betrokken. Wat zijn de kosten en opbrengsten van het voorkomen stromen van vluchtelingen, van milieu schade, van oorlogen? En waar komen deze opbrengsten en kosten terecht? Het zou mij ook niet verbazen als de vrijheidsgraden voor herverdeling minder groot zijn dan het prijsmechanisme doet vermoeden. Zoals Tinbergen al zei: als we niet delen, dan komen ze het wel halen. Eerlijk zullen we alles delen? Suikergoed en marsepein... en de rest.

En nu?

Het vooruitzicht dat wordt geschetst door Piketty voor de 21ste eeuw is er een waarin de rijken rijker worden en de armen armer. Dit is geen prettig vooruitzicht als we ons realiseren wat de gevolgen hiervan kunnen zijn. Ik geef graag toe dat ik hier weinig optimisme aan toe

hebt gevoegd. Wat dat betreft blijft de economie een dismal science, waarin doem en verderf al sinds Adam Smith worden verkondigd. Bij Adam Smith was dit allemaal te wijten aan het ongebreidelde eigen belang. Je denkt toch niet echt dat dat we ons eten te danken hebben aan de goedheid van de slager, de brouwer en de bakker? zo hield Adam Smith zijn gehoor voor. Allemaal eigen belang. Generaties van economen in de afgelopen twee en een halve eeuw, hebben geworsteld met verdelingsvraagstukken en zochten hun heil in belastingen, het mechanisme waar individuen zich onderwerpen aan het collectief. Maar ook op dat gebied liepen de mening sterk uiteen, standpunten die we vandaag nog steeds herkennen en aanhangen, en die we aanduiden met links en rechts voor het gemak. Ook Tinbergen in de jaren 70 van de vorige eeuw grijpt terug naar het belastingsinstrument maar wilde niet inkomen belasten maar talenten. Een CITO toets komt daarmee in een heel ander licht te staan. Utopisch, ja! Dit voorstel heeft het dan ook niet gehaald. Daarnaast was hij een groot voorstander van het belasten van vermogen, kapitaal winsten en erfenissen. Een discussie die we nog steeds voeren.

Ook Piketty, anno 2014, grijpt naar de belastingen maar in zijn geval moet dat een wereldbelasting zijn op kapitaal. Utopisch, ja!

Zijn we daarmee overgeleverd aan de utopisten van deze wereld of aan de realisten die wachten tot er op de poorten van Fort Europa wordt geklopt? Opvallend genoeg is er een onderstroming in de geschiedenis van het economische denken die onderwijs als instrument ziet voor het beïnvloeden van economische ongelijkheid. Laten we dit breder trekken: kennis overdracht. We zien dit terug bij veel neoklassieke economen zoals Walras, maar ook in de 20ste eeuw is onderwijs een veel genoemd argument. In het werk van Jan Tinbergen speelt onderwijs een prominente rol om de ongelijkheid te overbruggen.

Aan het einde van de 20ste eeuw en het begin van de 21ste eeuw zien we dit aan alle Westerse universiteiten ook gebeuren. Studenten uit Oost-Europa, Afrika en Azie komen massaal onderwijs volgen bij deze universiteiten. In alle eerlijkheid, dit is geen gift maar wordt duur betaald. Maar eenmaal terug in eigen land weten deze alumni zich in te zetten voor zich zelf en hun omgeving. Ze verkleinen daarmee de ongelijkheid met het buitenland en tegelijkertijd vergroten ze de interne ongelijkheid. Dit hele proces wordt versterkt door de invloed van technologische vooruitgang.

Ik zeg hiermee niet dat onderwijs alles oplost, of dat de geschiedenis van het economisch denken alle antwoorden heeft. Wat ik wel aangeef is dat de discussies, veelal tussen hardhorenden, over welvaartsstaat of belastingherzieningen, worden ingehaald door de ontwikkelingen in landen zoals China of India, waar kennis en kennisoverdracht meer voor elkaar heeft gebracht dan 50 jaar kapitaaloverdracht. Het gaat te ver om voor een leerstoel Geschiedenis de toekomst in te richten, maar richt wel de aandacht op mechanismen van kennisoverdracht, zoals onderwijs, maar ook commerciële samenwerkingsvormen, en hoe deze hebben bijgedragen tot gelijkheid.

Bijna dertig jaar geleden stond ik hier voor het verdedigen van mijn proefschrift. Dat proefschrift kreeg de titel mee: Liberté, égalité, rareté. De laatste term sloeg of de schaarste in de economie. Nu, zou ik hier op kunnen voortborduren: Liberté, égalité, capacité.

Ik heb gezegd.